

מה טובו אוהליך יעקב

מאת : עזרא מרום

בלעם מברך את ישראל: " מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד, 5). כאשר בלעם מביט על עם ישראל ורואה אותו שוכן לשבטיו הוא מתפעל מבתי הכנסיות ובתי המדרשות, הוא רואה את צניעותם וטהרתם של ישראל שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה כדי שאף אחד לא יציץ לאהל חבירו כמאמר הגמרא בבא בתרא דף ס. פסוק זה נקבע בתחילת תפילת שחרית שאומרים בכל יום בבית הכנסת. לפני כן בלעם משבח את ישראל: "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (כ"ג, 21) פסוק זה נאמר בתפילת מוסף של ראש השנה בסדר מלכויות. לאור זאת מתבקשת השאלה מדוע נבחרו ברכותיו של בלעם להזכירם בתפילותינו. התמיהה גוברת לאור העובדה שבלעם הוא סמל השנאה לישראל כמאמר הגמרא בסנהדרין הדורשת את משמעות שמו: בלעם= בלא עם וגם בלעם= בילע עם. בלעם מהווה אם כן סמל לשנאה לישראל שאלות אילו מוסברות בכמה אופנים:

1. הרב ברוך אפשטיין בספרו "ברוך שאמר" על התפילות מסביר שפסוק זה נקבע מיד בתחילת תפילת השחר בגלל שבתי כנסיות ובתי מדרשות נקראים "מקדש מעט" במקום המקדש שנחרב שעליו נאמר: "ומקדשי תיראו" (ויקרא, י"ט). לכן אומרים פסוק זה מיד בכניסה לבית התפילה כדי שינהגו בקדושה ובכבוד בבתי הכנסיות ובבתי המדרשות כמו בכניסה למקדש.
2. השל"ה הקדוש (רבי ישעיהו הורוביץ) מבאר לפי דברי חז"ל במסכת בבא בתרא י"ד: " משה כתב ספרו (פרשיות התורה) ופרשת בלעם." לפי זה ברכות בלעם נתקדשו ע"י משה רבינו שכלל אותם בספר התורה. לכן לדעתו נהגו מסדרי התפילות לפתוח את תפילת השחר בפסוק: " מה טובו אוהליך יעקב" היות ופסוק זה מרמז על מציאות בתי כנסיות ובתי מדרשות בישראל שכתוצאה ממנה יש השראת שכנה בישראל.

3. בתי כנסיות ובתי מדרשות מיציגים את שתי התכונות היחודיות שבעם ישראל: " הקול קול יעקב" המתבטא בתפילה בבתי הכנסיות. בתי המדרשות מסמלים את הפן השני והוא לימוד התורה שהרי" אין אומתינו אומה אלא בתורתה".
4. בפסוק " מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל" מוזכרים שני ביטויים "אוהל" ו"משכן". האהל מסמל משכן ארעי, ללא בסיס וללא יסוד כך שכל רוח מצויה עלולה להעיף אותו. לעומת זאת משכן מהווה בנין קבוע חזק ואיתן. ביטויים אילו מציינים את מצבו של עם ישראל בגלות שהיא בבחינת אוהל ארעי לעומת מצבו כשישוב לארצו יהיה לו משכן, בית חזק ואיתן. שני מצבים אילו של עם ישראל באים לידי ביטוי גם בכינויים יעקב וישראל. השם יעקב מציינ מצב ירוד ונחות של עמנו בהיותו בגלות וניתן לו על שם הפסוק: "יידו אוחזת בעקב עשו" עקב כידוע הוא החלק התחתון ביותר בגוף האדם ולכן מסמל נחיתות. לעומת זאת השם "ישראל" מסמל מצב של עליונות כמאמר הקב"ה ליעקב במאבקו עם מלאכו של עשו: " כי שרית עם אלוקים ואנשים ותוכל". שם זה מכוון אל עמנו שישוב לארצו שאז מתקיים בו: "וישכון ישראל בטח" (דברים, וזאת הברכה).

5. בגמרא סנהדרין ק"ה אמרו חז"ל שכל ברכותיו של בלעם חזרו לקללה (כדי שלא יאמרו שברכותיו של בלעם הרשע עשו רושם) חוץ מהברכה " מה טובו אוהליך יעקב" שמוסבת על בתי כנסיות ובתי מדרשות. חז"ל הסבירו שם שטעם הדבר "כי אהבך ד' אלוקיך". אפשר להסביר זאת לפי הפסוק בתהילים קט"ז 1: "אהבתי כי ישמע ד' את קולי תחנוני". על פסוק זה נאמר בגמרא פסחים קי"ח: "אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבוננו של עולם אימתי אני אהובה לפניך? בזמן שתשמע קול תחנוני." התחנונים נאמרים בתפילה בבתי הכנסיות. על כך אמרו חז"ל בגמרא ברכות ו: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר: לשמוע אל הרינה ואל התפילה (מלכים א, 8). במקום רינה שם תהא תפילה.

נסיים בדברי האור חיים הקדוש שמבאר את המשך הפסוק שבו עסקינן " כנחלים ניטיו, כגנות עלי נהר, כאהלים עלי מים, כאהלים נטע ד'. שואל האורח חיים הקדוש מדוע נדרשים 4 סימולים שונים של עם ישראל (נחלים, גנות, ארזים ואהלים) הרי לכולם יש מכנה משותף =מים. מסביר הרב הקדוש שהמים מסמלים את התורה הקדושה שנמשלה למים. ארבעת הסימולים השונים מציינים ארבע דרגות בלומדי התורה לפי סדר יורד: הנחל הפותח נתיבים מסמל את הדרגה המעולה היא כשאדם לומד ומלמד אחרים באופן שהוא מחפש אנשים כדי ללמדם כמו שעשה שמואל הנביא שהיה מסתובב בעירות כדי ללמד תורה. הדרגה השניה היא של אדם שמלמד אחרים רק אם הם באים אליו בעצמם וזה מתבטא ע"י הגנות הנטועים על הנהר. הדרגה השלישית היא של אדם הלומד תורה רק לעצמו ואינו מלמד אחרים וזה מתבטא ע"י אהלים הנטועים באותו מקום. הדרגה הרביעית היא זו של אדם שאינו לומד תורה בעצמו אך הוא תומך בלומדי התורה והוא מסומל לארץ הנטוע במים.